

UNIVERSITY OF HELSINKI

<https://helda.helsinki.fi>

Helda

Kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon vaikutus rangaistuksen määräämiseen

Saarinen, Ville A.

Edita Publishing

2021-12-30

Saarinen, V A 2021, 'Kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon vaikutus rangaistuksen määräämiseen', Edilex, Nro 2021/56, 25468. < <https://www.edilex.fi/artikkelit/25468.pdf> >

<http://hdl.handle.net/10138/341209>

unspecified

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Ville A. Saarinen

FM, OTM, VT, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto

KAKSINKERTAISEN KVALIFIOINNIN KIELLON VAIKUTUS RANGAISTUKSEN MÄÄRÄÄMISEEN*

Edilex 2021/56

Referee-artikkeli
Julkaistu 30.12.2021
www.edilex.fi/artikkelit/25468

* Kirjoittaja haluaa kiittää professori Dan Frändeä käsikirjoituksen kommentoimisesta.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	KAKSINKERTAISEN KVALIFIOINNIN KIELLON SUPPEA MERKITYS	3
3	KAKSINKERTAISEN KVALIFIOINNIN KIELLON TAVOITTEET	5
4	KAKSINKERTAISEN KVALIFIOINNIN KIELLON LAAJA MERKITYS	7
4.1	KAKSINKERTAINEN KVALIFIOINTI LAAJASSA MERKITYKSESSÄ.....	7
4.2	PERUSMUOTOISEN TEON TUNNUSMERKISTÖ JA TÖRKEYSARVOSTELU	7
4.3	KVALIFIOINTIPERUSTE JA KOKONAISTÖRKEYDEN ARVOSTELU	8
4.4	TÖRKEYSARVOSTELU JA RANGAISTUKSEN MITTAAMINEN.....	8
4.5	VANKEUSLAJIN VALINTA JA KOVENTAMISPERUSTE	8
4.6	YHDISTELMÄRANGAISTUS JA KOVENTAMISPERUSTE	10
4.7	LAJINVALINTA JA RANGAISTUKSEN MITTAAMINEN	10
4.8	YHTEISEN RANGAISTUKSEN MITTAAMINEN.....	10
5	SANKTIOKUMULAATIO.....	11
6	KOLMIN- JA NELINKERTAISTA KVALIFIOINTIA.....	13
7	KAKSINKERTAINEN KVALIFIOINTI RANGAISTUSSEURAAMUKSEN PERUSTELUISSA	14
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	15

1 JOHDANTO

Rikosoikeuden yleisiin oppeihin kuuluva kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltä merkitsee sitä, että rikoksen tunnusmerkistöön kuuluvaa seikkaa ei kuulu uudestaan ottaa huomioon rangaistuksen mittaamisessa. Esimerkiksi rangaistusta kiihottamisesta kansanryhmää vastaan ei saa koventaa rasistisen vaikuttamisen perusteella, koska rasistinen motiivi kuuluu kyseisen rikoksen tunnusmerkistöön. Toisin sanoen rangaistusvastuun perustava seikka ei saa samalla olla rangaistusta koventava seikka.¹ Käsitteideni mukaan myös muita rikostuomion osaratkaisuja on paikallaan tarkastella samasta näkökulmasta ja kysyä yleisemmin, missä tilanteissa saman seikan huomioiminen useaan otteeseen rangaistuksen määräämisessä voi olla suhteetonta. Esimerkiksi kysymys aikaisempien rikosten vaikutuksesta voi tulla esiin ensin päätettäessä tekijän aikaisempaa rikollisuutta koskevan koventamisperusteen soveltamisesta, uudelleen päätettäessä vankeusrangaistuksen ehdollisuudesta tai ehdottomuudesta ja niin edelleen.

¹ Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi 44/2002 vp, s. 190 ja 193; Jussi Matikkala, Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Edita 2021. 2. uudistettu painos, s. 223; Tapio Nousiainen, Rangaistuksen tuomitsemisesta. Käytännöllisiä ohjeita tuomareille virkavarhien välttämiseksi. Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy 1963, s. 73.

Kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö on rangaistuksen määräämistä tuntevilla juristeilla yleisesti jotenkin tiedossa, mutta sen oikeuslähde pohja on siitä huolimatta varsin kapea ja sen ulottuvuus epäselvä. Kielto ei suoraan ilmene lain tekstistä, eikä kaksinkertaiseen kvalifiointiin ole kiinnitetty suurta huomiota sen paremmin lain esitöissä kuin oikeuskirjallisuudessakaan. Lainlaatijat ja rikosoikeuden tutkijat ovat yleensä tyytyneet mainitsemaan tällaisen normin olemassaolosta tai selittämään sen sisällön toinen toistaan tiiviimmin.²

Rangaistuksen määräämistä ohjataan enenevässä määrin korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuilla, joten oikeuskäytännön merkitys rangaistuksen määräämisen oikeuslähteenä on keskeinen.³ Kaksinkertaista kvalifiointia on ennakkoratkaisuissa harvoin mainittu tai luotaavasti käsitelty, mutta hiljattain korkein oikeus on ennakkoratkaisun perusteluissa antanut kehotuksen pyrkiä välttämään sitä, että sama seikka vaikuttaisi rangaistusta koventavasti useaan otteeseen.⁴ Prejudikaatti antaa tukea sille käsitykselle, että kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö kattaa oikeusperiaatteena rangaistuksen määräämisen kaikki osaratkaisut myös suhteessa toisiinsa eikä pelkästään suhteessa kunkin rikoksen tunnusmerkistöön. Tässä kirjoituksessa esitän tarkempia rikoslain (39/1889, jäljempänä myös RL) tulkintasuosituksia siitä, millä tavoin kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö tai sitä vastaava periaate voi vaikuttaa eri tilanteissa.

Sanktiokumulaation eli seuraamusten kasaantumisen kieltö puolestaan merkitsee sitä, että rikosoikeudellisten seuraamusten ja mahdollisten tekijälle rikoksesta aiheutuneiden muiden seurausten kokonaisuus ei saa muodostua kohtuuttomaksi. Esimerkiksi tekijän vammautuminen rikoksen tekemisen yhteydessä tulee ottaa huomioon rangaistusta kohtuullistavana seikkana. Sanktiokumulaatiosta on kuitenkin puhuttu erityisesti ehdonalaisten vapauden koeaikana tehtyjen rikosten yhteydessä. Näissä tilanteissa saatetaan soveltaa tekijän aikaisempaa rikollisuutta koskevaa koventamisperustetta, määrätä vankeusrangaistus ehdottomaksi sekä määrätä jäännösrangaistus täytäntöön pantavaksi. Tällöin joudutaan miettimään, onko kysymys kielletystä sanktiokumulaatiosta sen vuoksi, että tekijän aikaisempi rikollisuus on ankaroittamassa rangaistusta kolmen eri osaratkaisun kautta. Tällaisen kiellon tarkoituksena on tietyissä tapauksissa estää saman seikan huomioiminen useaan otteeseen, mikä on myös kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon tarkoitus. Tulenkin siksi esittämään, että tämäntyyppinen sanktiokumulaatio on osa kaksinkertaisen kvalifioinnin ongelmaa.

Kirjoituksessa syvennyttään myös siihen, miten kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö kytkeytyy rikosoikeuden johtaviin periaatteisiin tai arvoihin. Nähdäkseni kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö ilmentää suhteellisuusperiaatetta, jonka mukaan rangaistuksen tulee olla oikeudenmukaisessa suhteessa teon moitittavuuteen.

Edellä mainitut tarkastelut voidaan tiivistää tutkimuskysymyksiin siitä, mitkä ovat kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon sisältö, tavoite ja ulottuvuus. Vastaan näihin kysymyksiin aloittaen siitä, että luvussa 2 kerron kiellon perustilanteesta, jossa siis kysymys on saman seikan huomioimisesta syyksilukemisessa ja rangaistuksen mittaamisessa. Luvussa 3 jäsenän kiellon tavoitteita ja luvussa 4 arvioin sitä, missä kaikissa tilanteissa kieltö voi olla esteenä saman seikan rangaistusta koventavalle vaikutukselle. Luvussa 5 valotan sanktiokumulaation kiellon ulottuvuutta ja sen käsitteellistä yhteyttä kaksinkertaiseen kvalifiointiin. Luvussa 6 erittelen eritä monimutkaisia yli kaksinkertaisen kvalifioinnin tilanteita. Nämä analyysit tekevät mahdolliseksi esittää luvussa 7 perusteltu näkemykseni siitä, millä tavoin kaksinkertainen kvalifiointi voitaisiin ottaa huomioon tuomion perusteluissa. Luvussa 8 ilmoitan kokoavat johtopäätökseni.

² Esimerkiksi laajassa väitöskirjassa Tapio Lappi-Seppälä, Rangaistuksen määräämisestä I, Teoria ja yleinen osa. Suomalainen lakimiesyhdistys 1987 aiheen käsittelyyn menee vain pari sivua, 523–524. Uudessa väitöskirjassa Heikki Kempainen, Rangaistuksen määräämisen perustelevinen. Suomalainen lakimiesyhdistys 2021 on kirjoitettu kaksinkertaisesta kvalifioinnista sivuilla 122–123. Teoksessa Jussi Tapani – Matti Tolvanen, Rikosoikeus – Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Alma Talent Oy 2016 käsitellään aihetta sivulla 76.

³ Mittaamisprejudikaattien merkitys on kasvanut erityisesti ennakkoratkaisusta *KKO 2011:102* alkaen, ks. esim. Kempainen 2021, s. 64–86.

⁴ *KKO 2021:20*, kohta 21.

2 KAKSINKERTAISEN KVALIFIOINNIN KIELLON SUPPEA MERKITYS

Kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö ei suorasanaisesti ilmene mistään rikoslain säännöksestä. Rikoslain 6 luvun 3 § 2 momenttiin päätyneen säännöksen perustelujen mukaan ”eräiden maiden lainsäädäntöön on kirjattu niin sanottu kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö”, jonka mukaan tunnusmerkistökiteijää ei tule uudelleen arvottaa mittaamisessa.⁵ Ei ole täysin selvää, miksi Suomen lakiin ei tällaista kirjausta haluttu tehdä. Kyseessä olevassa lainkohdassa luetellaan mittaamisperusteet, ja selvästikin lainsäätaja on mieltänyt, että kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö yhtä kaikki jollakin tapaa ohjaa yleisten mittaamisperusteiden ja rangaistussäännöksissä mainittujen erityisten mittaamisperusteiden välistä suhdetta Suomessakin.⁶

Toinen esityömaininta kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellosta on rasistista vaikutinta koskevan koventamisperusteen esitöissä.⁷ Tähän koventamisperusteeseen liittyykin kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon selkein toteutuma: rasistinen vaikutin kuuluu kiihottamisen kansanryhmää vastaan ja syrjinnän tunnusmerkistöihin, mistä syystä rasistista vaikutinta koskevan koventamisperusteen soveltaminen näihin rikoksiin on kiellettyä kaksinkertaista kvalifiointia.⁸ Kyseinen tunnusmerkki on dikotomialuonteinen, eli kysymys on binaarisesta päälle/pois-tyyppisestä seikasta. Syrjintärikoksissa se seikka, että esimerkiksi jonkun poistaminen tilaisuudesta on tehty rodun, ihonvärin tai muun rangaistussäännöksessä mainitun ominaisuuden perusteella, on dikotomialuonteinen tunnusmerkki, jolle ei voida antaa toistamiseen merkitystä rangaistusta mitattaessa. Kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon kova ydin on siis se *Tapio Lappi-Seppälän* tunnistama oikeussääntö, että tunnusmerkistökiteijää ei saa käyttää mittaamisperusteena, jos se on dikotomialuonteinen.⁹

Säännön kääntöpuoli on, että tunnusmerkistökiteijää saa käyttää mittaamisperusteena vain, jos kyseinen tunnusmerkki on jatkumoluonteinen. Erytisen vahvana toteutunut jatkumoluonteinen tunnusmerkki tulee ottaa huomioon myös rangaistuksen määräämisessä rangaistusta ankaroittavana seikkana.¹⁰ Esimerkiksi päihtymystila rattijuopumuksessa on jatkumoluonteinen eli enemmässä tai vähemmässä määrin toteutuva tunnusmerkki, jonka aste kertoo rattijuopumuksen vaarallisuudesta. Hankalammin mitattava mutta yhtä pätevä esimerkki on raakuus törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkkinä, sillä teon raakuudelle voidaan antaa uudelleen merkitystä rangaistuksen mittaamisessa, jos se on tyyppillistä selkeästi korkeammalla tasolla. Jatkumoluonteisenkaan tunnusmerkin *käsilläolon sinänsä* ei siis tule koventaa rangaistusta kyseisen rikoksen tyyppirangaistukseen verrattuna, vaan sen asteen on poikettava tyyppitapauksesta ylöspäin, jotta se voidaan ottaa rangaistusta koventavana huomioon.

Kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö vaikuttaa sen perifeerisissä eli ydinalueelle kuulumattomissa tapauksissa oikeusperiaatteena. Oikeusperiaatteet ilmaisevat tavoitteita, joihin lainkäytössä tulee pyrkiä, kuitenkin niin että samaan aikaan on mahdollisesti pyrittävä muihin, ainakin päällisin puolin mahdollisesti erisuuntaisiinkin tavoitteisiin.¹¹ Kysymyksessä ei ole suinkaan rikosoikeuden johtava periaate, vaan kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö on pikemminkin rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen eräs tahko, kuten seuraavassa luvussa 3 tulee esille. Oikeusperiaatteeksi määrittelemine ker-

⁵ HE 44/2002 vp, s. 190.

⁶ Ks. Lakivaliokunnan mietintö 28/2002 vp, jossa ei ole täsmennetty kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltöä koskevia hallituksen esityksen perusteluita.

⁷ HE 44/2002 vp, s. 193.

⁸ HE 44/2002 vp, s. 193; Hallituksen esitys Eduskunnalle Euroopan neuvoston tietoverkkorikollisuutta koskevan yleissopimuksen lisäpöytäkirjan, joka koskee tietöjärjestelmien välityksellä tehtyjen luonteeltaan rasististen ja muukalaisvihamielisten tekojen kriminalisointia, hyväksymisestä ja laiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laeiksi rikoslain ja tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoamisesta annetun lain 15 §:n muuttamisesta 317/2010 vp, s. 38; Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta 7/2021 vp, s. 22.

⁹ Lappi-Seppälä 1987, s. 523–524.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Jyrki Virolainen – Petri Martikainen, Tuomion perustelemine. Alma Talent Oy 2010, s. 382–383.

too kiellon väljistä luonteesta eikä niinkään korkeasta oikeussystemaattisesta asemasta, jota sillä siis ei ole.

Korkeimman oikeuden mukaan olisi yritettävä välttää sitä, että sama seuraus tai olosuhde vaikuttaisi rangaistukseen useaan kertaan sitä koventavasti.¹² Korkein oikeus ennakkoratkaisussaan KKO 2021:20 alensi hovioikeuden tuomitsemaa rangaistusta viitaten juuri siihen, että rangaistuksen koventamisen puolesta asiassa puhuvat seikat olivat osin samoja, joiden perusteella teko oli katsottu julmaksi ja jotka sitä kautta olivat johtaneet törkeän pahoinpitelyn lukemiseen vastaajan syyksi. Ylin tuomioistuin perusti näkemyksensä lähinnä edellä mainittuihin lain esitöihin, joiden mukaan kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellolla on merkitystä nimenomaisesti törkeysporttusten yhteydessä, mikäli kvalifiointiperusteena on mainittu jokin yleisten mittaamisperusteiden tuntema seikka.¹³

Voidaan myös kysyä, onko kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö esteenä sille, että yhden vaihtoehdoisen tunnusmerkin toteuttava tekomuoto olisi ankarammin rangaistava kuin toisen vaihtoehdoisen tunnusmerkin toteuttava tekomuoto. *Lähtökohtaisesti* kaikki vaihtoehdoiset tunnusmerkit ovat samanarvoisia, koska läinsäätjä on arvottanut ne samalle rangaistusasteikolle.¹⁴ Periaatteessa ei ole kuitenkaan estettä sille, että jokin vaihtoehtoinen tunnusmerkki tyypillisesti liittyy muita vakavampaan tekomuotoon. Esimerkiksi en pitäisi ongelmallisena, että väkivaltaisesta ryöstöstä rangaistaisiin yleensä ankarammin kuin ryöstöstä, joka on tehty uhkaamalla käyttää väkivaltaa, koska väkivallan käyttäminen usein on vahingollisempaa ja vaarallisempaa kuin pelkästään sillä uhkaaminen. Toiseksi esimerkiksi velallisen epärehellisyydessä omaisuuden kätkeminen ulkomaille saattaa normaalisti liittyä vakavampiin tekemuotoihin kuin omaisuuden lahjoittaminen ilman hyväksyttävää syytä, jos omaisuuden ulkomaille siirtäminen vaikkapa tapaa edellyttää enemmän tekijän syyllisyyttä korostavia monimutkaisia järjestelyjä kuin sen lahjoittaminen.

Rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus on kaksinkertaisen kvalifioinnin kannalta mielenkiintoinen koventamisperuste, koska rikoslaissa on säädetty rangaistavaksi yhteensä 27 erilaista törkeää rikosta, joiden kvalifiointiperusteisiin kuuluu erityinen suunnitelmallisuus rikoksen tekemisessä:

- törkeä rikos ihmisyyttä vastaan (RL 11:4)
- törkeä sotarikos (RL 11:6)
- törkeä perätön lausuma tuomioistuimessa (RL 15:3)
- törkeä todistusaineiston vääristeleminen (RL 15:8)
- törkeä sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittäminen (RL 17:18a)
- törkeä paritus (RL 20:9a)
- törkeä veropetos (RL 29:2)
- törkeä työeläkevakuutusmaksupetos (RL 29:4b)
- törkeä rahanpesu (RL 32:6)
- törkeä väärennys (RL 33:2)
- törkeä kiskonta (RL 36:7)
- törkeä rahanväärennys (RL 37:2)
- törkeä maksuvälinepetos (RL 37:9)
- törkeä maksuvälinerikos (RL 37:13)
- törkeä viestintäsalaisuuden loukkaus (RL 38:4)
- törkeä tietojärjestelmän häirintä (RL 38:7b)
- törkeä tietomurto (RL 38:8a)
- törkeä velallisen epärehellisyys (RL 39:1a)

¹² KKO 2021:20, kohta 21. Ratkaisu on ainoa, jossa kaksinkertaista kvalifiointia on käsitelty lähemmin. Ks. myös oikeustapauskommentti Tarja Koskela, KKO 2021:20. Lähi-suhteen merkitys rangaistuksen mittaamisessa, teoksessa Pekka Timonen (toim.), KKO:n ratkaisut kommentein 2021 I. Alma Talent Oy. – Kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö on mainittu myös ennakkoratkaisun KKO 2020:32 perusteluissa, koventamisperusteen soveltamista koskevan näyttökynnyksen yhteydessä. Asiassa oli kysymys rasistisesta motiivista tehdyistä laittomasta uhkauksesta ja tapon yrityksestä eikä kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon soveltuvuutta jouduttu harkitsemaan.

¹³ KKO 2021:20, kohdat 21–24; HE 44/2002 vp, s. 190. Kvalifiointiperusteesta käytetään myös kotoperäistä termiä ”ankaroittamisperuste”.

¹⁴ Ts. niiden abstrakti rangaistusarvo on sama.

törkeä virka-aseman väärinkäyttäminen (RL 40:8)
 törkeä ampuma-aserikos (RL 41:2)
 törkeä säännöstelyrikos (RL 46:2)
 törkeä tulliselvitysrikos (RL 46:8)
 törkeä ympäristön turmeleminen (RL 48:2)
 törkeä luonnonsuojelurikos (RL 48:5a)
 törkeä metsästysrikos (RL 48a:1a)
 törkeä laittoman saaliin kätkeminen (RL 48a:4a)
 törkeä sisäpiirintiedon väärinkäyttö (RL 51:2)

Suunnitelmalliseen rikoksen tekemiseen on suhtauduttava ankarasti, koska suunnitelmallisuus kertoo korkeasta syyllisyyden eli näissä tapauksissa tahallisuuden asteesta. Syyllisyys itsessäänkin on silti vain yksi mittaamisperuste, eikä tarkoituksena ole, että rangaistuksen määrääminen pyörisi syyllisyyden ympärillä ainakaan teon vahingollisuuden ja vaarallisuuden varjoon jäämisen kustannuksella.

Rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 1 kohdassa olevan suunnitelmallisuutta koskevan rangaistuksen koventamisperusteen esitöissä on todettu seuraavasti: ”Mittaamisperusteen soveltamisen kynnys vaihtelee rikostyyppin mukaan. Jos rikoksen tunnusmerkistö edellyttää jo itsessään jonkinasteista suunnittelua, suunnitelmallisuuden tulee olla voimaperäisempää kuin puheena olevaan rikoslajiin säännönmukaisesti kuuluvan harkinnan.”¹⁵ Jos esimerkiksi veropetoksen törkeä tekemuoto luetaan syyksi teon suunnitelmallisuuden vuoksi, on tuomittavan rangaistuksen koventaminen suunnitelmallisuutta koskevan mittaamisperusteen nojalla mahdollista vain edellyttäen, että suunnitelmallisuus on ollut poikkeuksellisen perinpohjaista.¹⁶ Ajatuksena ei siis ole, että niihin törkeisiin rikoksiin, joissa kvalifiointiperusteena on käytetty rikoksen erityistä suunnitelmallisuutta, sovellettaisiin säännönmukaisesti myös koventamisperustetta. Päinvastoin näistä rikoksista tuomittavan rangaistuksen koventaminen suunnitelmallisuuden perusteella on kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon vastaista, paitsi milloin rikos on tehty tavallistakin suunnitelmallisemmin.¹⁷

On vaikea nimetä tahallista rikosta, jonka tekeminen erityisen suunnitelmallisesti ei korostaisi sen tekijän syyllisyyttä, sillä suunnitelmallisuus on yleinen syyllisyyden asteesta kertova näkökohta. Kenties tästä syystä se on kvalifiointiperusteena niin monessa rikostyyppissä, että rikoslaki vaikuttaa siinä suhteessa epätaloudellisesti kirjoitetulta. Tulee myös tukalaksi selittää, miksi rikoksen tekeminen erityisen suunnitelmallisesti ei ole muun muassa petoksen kvalifiointiperuste. Niissä tahallisten rikosten törkeissä tekemuodoissa, joiden kvalifiointiperusteena erityinen suunnitelmallisuus ei ole, rikoksen tekeminen erityisen suunnitelmallisesti voi aina vaikuttaa teon törkeyden kokonaisarvosteluun. Näin ollen voidaan *de lege ferenda* kysyä, olisiko perustellumpaa keskittyä kvalifiointiperusteissa rikostyyppiin asioihin ja antaa suunnitelmallisuuden tarvittaessa vaikuttaa lopputulokseen törkeyden kokonaisarvostelun sekä rangaistuksen mittaamisen kautta.

3 KAKSINKERTAISEN KVALIFIOINNIN KIELLON TAVOITTEET

Kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltoa voidaan perustella parhaiten oikeudenmukaisuudella, joka on seuraamusjärjestelmän keskeinen tausta-arvo ja yksi sen sisällön reunaehdoista.¹⁸ Rikosoikeuden arvoperiaatteita tai oikeudenmukaisuusperiaatteita ovat ainakin suhteellisuus-, yhdenvertaisuus- ja kohtuusperiaatteet, joita sovitetaan sekä rikoslakia säädettäessä että tulkittaessa yhteen rikosoikeuden tavoiteperiaatteiden kanssa.¹⁹ Rikosoikeudellinen suhteellisuusperiaate merkitsee, että rangais-

¹⁵ HE 44/2002 vp, s. 191.

¹⁶ HE 44/2002 vp, s. 190; Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslain 6 luvun ja siihen liittyvien säännösten muuttamisesta 125/1975 vp, s. 9.

¹⁷ HE 44/2002 vp, s. 190; Matikkala 2021, s. 224.

¹⁸ Lappi-Seppälä 1987, s. 150–152; Matikkala 2021, s. 27.

¹⁹ Lappi-Seppälä 1987, s. 150.

tuksen tulee olla oikeudenmukaisessa suhteessa teon moitittavuuteen²⁰, mikä vastaa rikoslain 6 luvun 4 §:ään kirjattua rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatetta; suhteellisuusperiaatteeseen sisältyvä yhdenvertaisuus edellyttää samanlaisten tapausten samanlaista kohtelua ja erilaisten tapausten erilaista kohtelua; kohtuus taas merkitsee sitä, että joissakin tapauksissa yksilölliset näkökohdat vaativat rangaistusta lieventävän poikkeuksen tekemistä.²¹ Eri kohtuuskäsitteitä (kohtuullistamisperusteita) on rikoslain 6 luvun 7 §:ään, ja niihin kuuluu myös sanktiokumulatio tietyin edellytyksin.

Suhteellisuudessa on siis kysymys rangaistuksen määräämisestä teon moitittavuuden mukaan. Kohtuullistamisperusteita soveltamalla taas voidaan – yleensä rikosentekijään tai tämän henkilökohtaisiin oloihin liittyvästä syystä – poiketa lievempään suuntaan rangaistuksesta, jota teon moitittavuuden katsotaan vaativan. Näin ollen kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltä asetetaan suhteellisuusperiaatteen alaan, sillä sen toteuttaminen ei edellytä tekijäkohtaisten näkökohtien huomioon ottamista, vaan kieltä luonnehtii yleisten mittaamisperusteiden suhdetta tunnusmerkistötekijöihin, lajinvalinnan perusteisiin ja toisiinsa. Tekijän aikaisempi rikollisuus eli rikoksen uusiminen kylläkään ei ole teonpiirre tai mittaamisperuste, mutta sekin on rutiininomaisesti rangaistuksen määräämisessä huomioon otettava rikosoikeusjärjestelmän sisäinen asia. Kaksinkertaisen kvalifioinnin tilanteet eivät ole myöskään poikkeuksellisia. Näistä syistä aikaisemman rikollisuuden huomioiminen useaan kertaan sillä tavoin, että rangaistus seuraamuksesta tulee yllankara, on käsittääkseni suhteellisuusperiaatteen vastaista eikä pelkästään kohtuutonta. Kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltä on oikeusperiaateominaisuudessaan keinoperiaate, koska se ilmaisee keinon suhteellisuusperiaatteen toteuttamiseksi sen sijaan, että se olisi rikosoikeuden arvoihin välittömästi kytkeytyvä arvoperiaate.²²

Kuten todettua, rikosoikeudellinen suhteellisuusperiaate kytkeytyy oikeudenmukaisuuden arvoon. Rangaistuskäytännön yhtenäisyyteen se ei ole lainkäytön näkökulmastaan palautettavissa, koska muussa tapauksessahan yhtenäinen rangaistuskäytäntö määritelmiällisesti ei voisi olla suhteellisuusperiaatteen vastaista. Onkin monialainen ja laaja kysymys, mihin suhteellisuus sen syvimmissä (kardinaalisessa) merkityksessä sitten palautuu tai mitä merkitsee oikeudenmukainen suhde teon moitittavuuden ja rangaistuksen ankaruuden välillä.²³ Moraali-intuitioilla ja oikeustajulla on siinä omasta mielestäni oltava merkitystä jo siitä syystä, että oikeusjärjestys kansanvaltaisessa yhteiskunnassa muodostuu yhteisesti hyväksytyistä säännöistä. Myös rikoslain legitimitetti riippuu siitä, ettei rangaistus seuraamuksia ainakaan yleisesti koeta oikeustajun vastaisiksi.²⁴

Suhteellisuusperiaatteen määrittelemistä yleisen oikeustajun kautta on yhtäältä kritisoitu siitä, että yleistä oikeustajua ei ole vaan kullakin ihmisellä on oma oikeustajunsa ja siten erilaiset käsitykset siitä, millaisella rangaistuksella mikäkin rikos on sovitettavissa. Toisaalta useasti mainitaan, että näkemysten hajonta johtuu suurelta osin puutteellisesta informaatiosta ja että tosiasiatiedon lisääminen tuo niin sanottujen tavallisten kansalaisten eli satunnaisesti valittujen väestön edustajien rangaistusnäkökymyksiä yksittäisissä asioissa lähemmäs tuomarien lakiin perustuvia näkökymyksiä.²⁵ Myös tuomari

²⁰ Teon moitittavuudella tarkoitan tässä yhteydessä sen moitittavuuden astetta, joka perustuu rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteessa mainittuihin kriteereihin: rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikutuksiin sekä tekijän syyllisyyteen. Teon moitittavuutta tällä tavoin laajasti ymmärrettynä on kutsuttu myös teon konkreettiseksi rangaistusarvoksi, ks. Dan Frände, Yleinen rikosoikeus. 2. uudistettu painos, Edita 2012, s. 383. – Teon moitittavuus voi toisissa yhteyksissä tarkoittaa yksinkertaisesti sen rangaistavuutta.

²¹ Lappi-Seppälä 1987, s. 150–153 ja 160–162.

²² Keinoperiaatteista ks. Mika Huovila, Oikeuslähdeoppi ja oikeudellinen argumentaatio rikostuomion perustelussa, s. 13–99 teoksessa Mika Huovila – Raimo Lahti – Timo Ojala (toim.) Rikostuomion perusteleminen. Helsingin hovioikeus 2005, s. 50; Mika Huovila, Periaatteet ja perustelut. Suomalainen lakimiesyhdistys 2003, s. 49.

²³ Tapio Lappi-Seppälä, Rikosten seuraamukset. WSOY 2000, s. 313.

²⁴ Vrt. Lappi-Seppälä 1987, s. 179–180; Lappi-Seppälä 2000, s. 315–316.

²⁵ Lappi-Seppälä 1987, s. 177; Juha Kääriäinen, Seitsemän rikostapausta. Käräjätuomareiden arvioima rangaistuskäytäntö ja väestön rangaistusvalinnat. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2017, s. 24–27; Axel Holmgren, Straffvärde – som rättslig konstruktion. Iustus Förlag 2021, s. 199–200.

on kumminkin yhteiskunnan jäsen siinä missä asianosaisetkin.²⁶ Hän on lisäksi hyvin informoitu, eivätkä hänen arvostelmansa pääkäsittelyn päättymisen aikaan perustu puutteelliseen tosiasiatietoon. Tältä pohjalta tuomarilla on väljiä oikeusnormeja, kuten rangaistussäännöksiä ja suhteellisuusperiaatetta, tulkitessaan lupa kuunnella omaa oikeustajuaan, mikä on tärkeää erityisesti kiperässä tapauksessa ja kun relevanttia rangaistuskäytäntöä on niukasti.

Törkeiden huumausainerikosten rangaistuskäytäntö oli hiljattain käynyt suhteellisuusperiaatteen vastaiseksi juuri sillä tavoin, että yksittäinen teonpiirre eli tässä tapauksessa huumausaineen määrä oli tullut liian hallitsevaksi mittaamisperusteeksi huumausaine-erien kasvaessa rikostodellisuudessa.²⁷ Kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö palvelee suhteellisuutta ja yhdenvertaisuutta, koska se monessa tapauksessa estää yksittäisiä seikkoja saamasta niille kuulumatonta painoarvoa rangaistuksen määräämisessä.

4 KAKSINKERTAISEN KVALIFIOINNIN KIELLON LAAJA MERKITYS

4.1 KAKSINKERTAINEN KVALIFIOINTI LAAJASSA MERKITYKSESSÄ

Sen lisäksi, että sama seikka saattaa olla rikoksen tunnusmerkki ja rangaistuksen mittaamiseen vaikuttava seikka, se voi olla myös rikoksen kvalifiointiperuste, niin sanotun kokonaistörkeyden arviointiin vaikuttava seikka, rangaistuslajin valintaan vaikuttava seikka, yhdistelmä-rangaistuksen tuomitsemiseen vaikuttava seikka ja rangaistuksen koventamisperuste. Nähdäkseni saman seikan vaikutusta kahteen eri rikostuomion osaratkaisuun voisi olla johdonmukaista aina kutsua kaksinkertaiseksi kvalifioinniksi käsitteen laajassa merkityksessä: koska kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö on joka tapauksessa jatkumoluonteisten tunnusmerkkien kohdalla paremminkin periaate kuin sääntö, ei ole tarpeellista rajata käsitteen käyttöä yksinomaan niihin tilanteisiin, joissa rikoksen tunnusmerkki vaikuttaa rangaistuksen mittaamiseen.

Sitä paitsi aina kun sama seikka otetaan huomioon useassa rikostuomion osaratkaisussa sillä tavoin, että se kussakin niistä vaikuttaa lopullista rangaistusseuraamusta ankaroitavasti, on varottava lopputuloksen muodostumista suhteettoman ankaraksi. Suhteellisuusperiaatteen nimissä on pyrittävä välttämään sitä, että sama seuraus tai olosuhde vaikuttaisi rangaistusseuraamukseen useita kertoja sitä koventavasti.²⁸ Esimerkiksi koventamisperusteen soveltamisessa on otettava lukuun, missä määrin siinä huomioitavat seikat ovat jo vaikuttaneet arvioon rangaistusseuraamuksesta ennen koventamisperusteen soveltamista.²⁹ Seuraavissa alaluvuissa on lisää esimerkkejä sekä kielletystä että sallitusta kaksinkertaisesta kvalifioinnista.

4.2 PERUSMUOTOISEN TEON TUNNUSMERKISTÖ JA TÖRKEYSARVOSTELU

Rangaistusasteikkojen porrastus tehdään sitä silmällä pitäen, että sekä rikoksen perusmuotoiselle että törkeälle tekemuodolle olisi omat käyttöalansa, joten perusmuotoisen teon tunnusmerkki ei voi olla riittävä peruste törkeän tekemuodon syyksi lukemiseen. Tämä ei toki yleensä ole vaaranakaan, koska törkeän tekemuodon syyksi lukeminen edellyttää kaikissa tapauksissa sekä kvalifiointiperusteen soveltumista että teon katsomista myös kokonaisuutena arvostellen törkeäksi. Kvalifiointiperusteet ovat rikosten törkeiden tekemuotojen tunnusmerkkejä, joista jonkin on sovellettava tapaukseen, jotta törkeä tekemuoto voidaan lukea tekijän syyksi. Kvalifiointiperusteet poikkeavat kaikissa tapauksissa perusmuotoisen tekemuodon tunnusmerkeistä. Perusmuotoisen tekemuodon tunnus-

²⁶ Tuomioistuinlain (673/2016) 10 luvun 1 §:n 1 momentin mukaisiin tuomareiden yleisiin kelpoisuusvaatimuksiin kuuluvat oikeamielisyys ja Suomen kansalaisuus. Tuomarin oikeustaju siis on kansalaisen oikeustajua.

²⁷ KKO 2017:9, kohdat 10–12; KKO 2020:45, kohdat 20–22.

²⁸ KKO 2021:20, kohta 21.

²⁹ KKO 2021:74, kohta 20.

merkki ei voi sellaisenaan riittää myöskään teon katsomiseen kokonaisuutena arvostellen törkeäksi, koska se merkitsi, että kokonaistörkeydellä ei olisi itsenäistä merkitystä kyseisen tunnusmerkin täytyessä.

4.3 KVALIFIOINTIPERUSTE JA KOKONAISTÖRKEYDEN ARVOSTELU

Lainsäätäjällä on tarkoittanut, että rikoksen törkeysarvostelussa on merkitystä kvalifiointiperusteiden lisäksi myös törkeyden kokonaisarvostelulla, mikä ilmenee jokaisen kokonaisarvostelusäännöksen sanamuodosta. Toisin sanoen kvalifiointiperusteen täytyminen *sinänsä* ei voi riittää törkeän tekemuodon syyksi lukemiseen, vaikka kokonaisarvostelussa saakin ottaa huomioon myös kvalifiointiperusteina huomioituja seikkoja. Jos tekotavan katsotaan *selvästi* ylittäneen myös sen, mikä riittää kvalifiointiperusteen täyttymiseen, se voi joissakin tilanteissa yksinäänkin antaa aiheen arvioida rikos myös kokonaisuutena arvostellen törkeäksi.³⁰

Veropetoksen törkeyden kokonaisarvostelua ei perusteltu muilla seikoilla kuin tavoitellun hyödyn määrällä ainakaan ratkaisussa KKO 2013:57. Ei ole siltikään korkeimman oikeuden linjausta siitä, että veropetosta voidaan pitää kokonaisuutena arvostellen törkeänä ilman lisäperusteita, jos tavoiteltu hyöty ylittää jonkin euromäärän. Kynnys katsoa rikos myös kokonaisuutena arvostellen törkeäksi on joka tapauksessa matalalla, milloin kvalifiointiperuste täyttyy erityisen selvästi.

4.4 TÖRKEYSARVOSTELU JA RANGAISTUKSEN MITTAAMINEN

Korkein oikeus on eräässä ennakkoratkaisussaan todennut yksioikoisesti, että seikat, jotka ovat johdaneet siihen, että rikos on katsottu törkeäksi, voivat vaikuttaa myös rangaistuksen mittaamiseen.³¹ Kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltäminen rajoittaa sitäkin: kvalifiointiperusteena mainittu seikka saadaan ottaa rangaistuksen mittaamisessa huomioon vain, mikäli se esiintyy poikkeuksellisen korostuneena.³² On perustelluinta suhtautua samalla tavoin seikkaan, joka on törkeyden kokonaisarvostelun kautta vaikuttanut törkeysarvosteluun ja sitä myötä ankaramman rangaistusasteikon määräytymiseen. Vain jos törkeysarvosteluun vaikuttaneet ja törkeysarvostelun perusteluihin kuuluvat seikat ovat oikeuttaneet törkeän tekemuodon syyksi lukemisen enemmän kuin riittävästi, voivat samat seikat vaikuttaa rangaistusseuraamusta koventavasti rangaistuksen mittaamisen vaiheessa.

Pahoinpitelyn törkeysarvostelussa on kiinnitettävä huomiota siihen, onko rikos tehty erityisen raa'alla ja julmalla tavalla. Arvioitaessa sitä, onko teko ollut myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, voidaan kiinnittää huomiota lisäksi muun ohella teon suunnitelmallisuuteen ja sen vaikuttamiin. Mainitut teonpiirteet vaikuttavat teon vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen tai tekijän syyllisyyteen sillä tavoin, että ne tulee ottaa huomioon myös rangaistuksen mittaamisessa rikoslain 6 luvun 4 §:n nojalla. Looginen lähtökohta on, että oikeudenmukainen rangaistusseuraamus "marginaalisesti törkeästä" eli juuri ja juuri törkeän tekemuodon tunnusmerkit täyttävästä rikoksesta on törkeän tekemuodon vähimmäisrangaistus.

4.5 VANKEUSLAJIN VALINTA JA KOVENTAMISPERUSTE

Rangaistuslajin valinnan kysymykset ovat käytettävissä olevien rangaistuslajien ja oheisrangaistusten lukuisuuden takia nykyään moninaiset. Näistä kysymyksistä tässä yhteydessä on tarpeellista nostaa esiin etenkin vankeuslajia eli vankeusrangaistuksen ehdollisuutta tai ehdottomuutta koskeva osarat-

³⁰ Tarja Koskela, Rikoksen kokonaistörkeyden arviointi KKO:n ratkaisukäytännön valossa. Edilex 2021/7, s. 4; ks. myös KKO 2013:57, kohta 6.

³¹ KKO 2014:85, kohta 7, johon korkein oikeus on myös viitannut myöhemmin, esim. KKO 2021:74, kohta 19.

³² HE 44/2002 vp, s. 190; HE 125/1975 vp, s. 9.

kaisu, jossa otetaan huomioon samanlaisia asioita kuin tekijän aikaisempaa rikollisuutta koskevan koventamisperusteen soveltamisessa.³³

Rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 5 kohdan mukaan rangaistuksen koventamisperusteisiin kuuluu tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Rikoslain 6 luvun 9 §:n 1 momentin mukaan enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista. Oikeuskäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että mitä lähempänä rangaistus on kahta vuotta vankeutta, sitä painavampia perusteita tarvitaan, jotta rangaistus voidaan tuomita ehdollisena.³⁴ Nykyiseen vankeuslajin valintaa koskevaan säännökseen ei siis ole otettu edellytystä siitä, että aikaisempi rikollisuus osoittaisi tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Mainittujen säännösten soveltamisessa otetaan silti huomioon samoja näkökohtia.

Vaikka koventamisperusteen soveltaminen rikoslain systematiikassa kuuluu rangaistuksen mittaamiseen, se voi aivan hyvin vaikuttaa myös rangaistuslajiin: esimerkiksi vankeusrangaistus voidaan mitata yli kahden vuoden tai lähes kahden vuoden pituiseksi koventamisperusteen soveltamisen johdosta. Koventamisperusteen soveltaminen voi siis yksin tästä syystä monessa tapauksessa johtaa siihen, että vankeusrangaistus on tuomittava ehdottomana. Kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö ei tällaista tilannetta koske.

Tavallaan ongelmallisesti ilmausta ”satunnainen uusiminen” käytetään koventamisperusteen soveltamisen yhteydessä mutta ei vankeuslajin valinnan yhteydessä. Uusimisen satunnaisuutta voi osoittaa tekojen välillä kulunut pitkäikäinen aika tai tekojen erilaaisuus.³⁵ Tällaisen uusimisen ei katsota osoittavan haluttomuutta noudattaa lakia sillä tavoin, että se antaisi aiheen koventamisperusteen soveltamiseen. Oikeuskirjallisuudessa asia on muotoiltu niin, että satunnainen uusiminen on sellaista uusimista, jonka toistumisesta ei ole pelkoa.³⁶ Satunnainen uusiminen tuskin voi näin ollen puhua painavasti myöskään vankeusrangaistuksen ehdottomuuden puolesta rikoslain 6 luvun 9 §:n 1 momentin soveltamistilanteessa.

Alle kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan yhtä kaikki tuomita ehdottomana käyttäen keskeisenä perusteena tekijän aikaisempaa rikollisuutta, vaikka koventamisperustetta ei sovellettaisi. Jos vankeusrangaistus on mitattu lähelle kahta vuotta, uusiminen saattaa siis eräissä tilanteissa yhdessä rikoksen vakavuuden ja rikoksesta ilmenevän tekijän syyllisyyden kanssa edellyttää ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista ilman, että koventamisperusteen hieman tiukemmat soveltamisedellytykset täyttyvät. Käytettävissä olevista tilastoista ei ilmene, miten yleisesti näin menetellään tuomioistuimissa, mutta tietävästi se on tavallista alle kahden vuoden ehdottomissa tuomioissa.³⁷ Tähän artikkeliin ei kuitenkaan kuulu tarkempi analyysi siitä, millaisia eroja näiden kahden säännöksen kesken on rikosten samankaltaisuuteen ja niiden välillä kuluneeseen aikaan liittyvissä kriteereissä.

³³ Tekijän aikaisemman rikollisuuden vaikutusta vankeuslajin valintaan arvioidaan viran puolesta, kun taas koventamisperusteen soveltaminen edellyttää vakiintuneesti syyttäjän vaatimusta, ks. Patrik Voss-Lagerlund, Rikoksen uusiminen – oikeusdogmaattinen, kriminaalipoliittinen ja empiirinen tarkastelu. Pro gradu -tutkielma, Lapin yliopisto, s. 74.

³⁴ Virke on suora sitaatti ennakkoratkaisun KKO 2021:5 kohdasta 123. Ks. myös esim. KKO 2020:48, kohta 17.

³⁵ HE 44/2002 vp, s. 194–195; Lappi-Seppälä 1987, s. 466; ks. myös KKO 2020:48, kohta 22; KKO 2019:21, kohta 18.

³⁶ Lappi-Seppälä 1987, s. 467.

³⁷ Ville A. Saarinen, Tuomarin päätöksenteko ja vankeusrangaistuksen perusteleminen. OTM-tutkielma, Helsingin yliopisto 2015, s. 64 ja 68.

4.6 YHDISTELMÄRANGAISTUS JA KOVENTAMISPERUSTE

Edellä sanktiokumulaation yhteydessä sivutussa rikoslain 2 c luvun 11 §:ssä on säädetty edellytyksistä, joiden mukaan erittäin vaarallinen vakavien rikosten uusija voidaan tuomita yhdistelmärangaistukseen. Yhdistelmärangaistuksella sovitettavat rikokset ovat sellaisia, joihin sinänsä käytännössä aina myös tekijän aikaisempaa rikollisuutta koskeva koventamisperuste soveltunee. Yhdistelmärangaistusta koskevien säännösten esitöissäkään ei ole katsottu, että yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisen yhteydessä ei voitaisi soveltaa myös tekijän aikaisempaa rikollisuutta koskevaa koventamisperustetta. Koska koventamisperusteen soveltaminen vielä edeltää yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisharkintaa, pitäisin peräti epäsystemaattisena jättää koventamisperuste takaperoisesti soveltamatta tapauksissa, joissa vastaaja tuomitaan yhdistelmärangaistukseen.

Yhdistelmärangaistuksen tuomitseminen voi käytännössä riippua koventamisperusteen soveltamisesta niissä tilanteissa, joissa vankeusrangaistuksen pituus ylittää kolme vuotta koventamisperusteen soveltamisen johdosta eli jäisi alle kolmen vuoden ilman koventamisperusteen soveltamista. Kysymys siitä, voiko näissä tilanteissa joskus yhdistelmärangaistukseen tuomitseminen olla yliankaraa kaksinkertaiseen kvalifiointiin liittyvistä syistä, ei ole noussut esille sen paremmin korkeimman oikeuden käytännössä kuin oikeuskirjallisuudessakaan.

4.7 LAJINVALINTA JA RANGAISTUKSEN MITTAAMINEN

Rangaistuslajin valinnassa ja rangaistuksen mittaamisessa otetaan sallitusti huomioon samoja seikkoja. Seuraamusjärjestelmän perusajatuksiin kuuluu rangaistuslajin ankaroituminen sen mukaan, mitä vakavampi rikos on, olkoonkin että lajinvalinnassa otetaan huomioon myös muita seikkoja riippuen siitä, minkä rangaistuslajien välillä valintaa ollaan tekemässä. Esimerkiksi alle kahden vuoden vankeusrangaistun ehdollisuudesta tai ehdottomuudesta päätetään rikoslain 6 luvun 9 §:n mukaan rikoksen vakavuuden, rikoksesta ilmenevän tekijän syyllisyyden ja tekijän aikaisemman rikollisuuden perusteella. Rikoksen vahingollisuus ja vaarallisuus sekä rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys on otettava huomioon myös rangaistuksen mittaamisessa rikoslain 6 luvun 4 §:n perusteella. Nämä seikat vaikuttavat rangaistuslajiin myös vaikuttaessaan vankeusrangaistuksen pituuteen, koska ehdollisella vankeudella, yhdyskuntapalvelulla, valvontarangaistuksella ja yhdistelmärangaistuksella kaikilla on omat vankeusrangaistuksen pituuteen liittyvät soveltamisedellytyksensä.

Rangaistuksen mittaaminen ja rangaistuslajin valinta eivät ole tarkkarajaisesti toisistaan erillisiä ja peräkkäisiä päätöksenteon alueita, sillä rangaistuksen määräämisessä palataan lajinvalinnasta mittaamiseen tai tehdään mahdollisesti molempia samaan aikaan.³⁸ Tässä artikkelissa ei ole tarpeellista syventyä kysymyksiin rangaistuksen mittaamisen ja lajinvalinnan osaratkaisujen päätöksentekojärjestyksestä, vaan keskeistä on, että erityisesti rikoksen vakavuudesta kertovat seikat vaikuttavat niin rangaistuslajin valintaan kuin rangaistuksen mittaamiseenkin kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon sitä estämättä.

4.8 YHTEISEN RANGAISTUKSEN MITTAAMINEN

Yhteisen rangaistuksen mittaamista useasta rikoksesta ei yhtenäisrangaistusjärjestelmässä tehdä mittaamalla yksittäisrangaistuksia ja yhdistämällä niitä kaavamaisesti. Rikoslain 7 luvun 5 §:n mukaan kuitenkin yhteistä rangaistusta mitattaessa lähtökohdaksi on otettava siitä rikoksesta tuomittava rangaistus, josta tuomioistuimen harkinnan mukaan olisi tuleva ankarin rangaistus, sekä mitattava rikoksista yhteinen rangaistus siten, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa myös rikosten lukumäärään, vakavuuteen ja keskinäiseen yhteyteen. Koska näin ollen yhteisen rangaistuksen mittaamiseksi pääsääntöisesti on arvioitava tuomittavaan rikoskokonaisuuteen kuuluvien yksittäisten rikos-

³⁸ Ks. Lappi-Seppälä 1987, s. 603–607, jossa tehdään ehdotus ”lajitietoisestä mittaamisesta”. Vaikka vankeusrangaistuksen mittaaminen ei olisikaan ”lajitietoista”, rangaistuksen määrääminen ei siltikään nykyisin etene suoralinjaisesti mittaamisesta lajinvalintaan, koska muun muassa oheisseuraamus voidaan tuomita ja mitata vasta pääseuraamuksen lajinvalinnan jälkeen.

ten moitittavuutta, myös kaksinkertainen kvalifiointi yhteisen rangaistuksen mittaamisen sisäisenä ilmiönä käy mahdolliseksi.

Rikoskokonaisuuteen kuuluvien yksittäisten rikosten moitittavuusarviossa huomioon otettuja seikkoja ei tule ottaa uudelleen huomioon yhteisen rangaistuksen mittaamisessa tai oikeammin ne tulevat huomioon otetuiksi sitä kautta, että rikosten vakavuus vaikuttaa yhteiseen rangaistukseen.³⁹ Jos yhteistä rangaistusta kovennetaan normaalista eli sellaisesta tilanteesta, jossa rikokset eivät liity toisiinsa, siihen tulee olla rikosten keskinäiseen yhteyteen liittyviä perusteluja. Toisin sanoen rikosten keskinäisestä yhteydestä tulee ilmetä joitakin rikoskokonaisuuden moitittavuusarviota korottavia seikkoja, jotka eivät ilmene rikoksia yksittäin tarkasteltaessa.⁴⁰

Oletetaan edellä olevan havainnollistamiseksi, että tuomioistuin on lukenut vastaajan syyksi rikokset *a* sekä *b* ja katsonut, että rikoksesta *a* ainoana rikoksena olisi tuomittava 1 vuosi vankeutta ja rikoksesta *b* ainoana rikoksena olisi tuomittava 6 kuukautta vankeutta. Jos rikokset ovat toisistaan erilliset ja tuomioistuin mittaa niistä yhteiseksi rangaistukseksi 1 vuoden 2 kuukautta vankeutta, rangaistuksessa on otettu huomioon sekä rikosten vakavuus että niiden lukumäärä.⁴¹ Jos taas rikokset liittyvätkin toisiinsa sillä tavoin, että niiden kokonaisuus osoittaa erityistä suunnitelmallisuutta tai vaikkapa erityistä häikäilemättömyyttä, rikosten keskinäinen yhteys voi edellä mainittuun perusvaihtoehtoon verrattuna korottaa yhteistä rangaistusta esimerkiksi 1 vuoteen 4 kuukauteen. Olisi kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon vastainen mittaamisvirhe perustaa tällainen korotus samoihin seikkoihin, joihin yksittäisten rikosten vakavuuden arvioiminen on perustunut.

5 SANKTIOKUMULAATIO

Kielletty sanktiokumulaatio eli seuraamusten kasaantuminen tarkoittaa rikosten ”kokonaisseuraamuksen” muodostumista kohtuuttomaksi tai poikkeuksellisen haitalliseksi.⁴² Sanktiokumulaation ehkäisemiseksi on säädetty rikoslain 6 luvun 7 §:n 1 kohta, jonka mukaan rangaistusta lieventävänä seikkana on otettava huomioon tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus. Muun muassa rikoksesta aiheutuvat vahingonkorvaukset tai vammautuminen rikoksen tekemisen yhteydessä ovat mahdollisia rangaistusta kohtuullistavia seikkoja.⁴³ Kokonaisseuraamus saattaisi ilman tällaista kohtuullistamista muodostua yliankaraksi. Lisäksi samalla keinoin on mahdollista tavallaan tasoittaa etenkin rikosoikeusjärjestelmän ulkopuolisten seurausten epätasaista kohdistumista eri rikosentekijöihin.⁴⁴

Kielletyksi sanktiokumulaatioksi on kutsuttu myös sitä, että sama peruste koventaa rangaistusta samanaikaisesti monella eri tavoin.⁴⁵ Rikoslain 2 c luvun 14 §:n 2 momentin 4 kohdan kohtuullistamissäännös on säädetty kohtuuttoman sanktiokumulaation ehkäisemiseksi jännösrangaistuksen täytän-

³⁹ KKO 2015:12, kohta 29.

⁴⁰ Aiheesta lähemmin Ville A. Saarinen, Rikosten keskinäisen yhteyden vaikutus yhteisen vankeusrangaistuksen mittaamiseen. Edilex 2021/26.

⁴¹ Rikos *a* on tässä esimerkissä otettu lähtökohdaksi ja lievempi rikos *b* on korottanut yhteistä rangaistusta kolmasosalla sen niin sanotusta rangaistusarvosta, mikä on tavanomaista.

⁴² HE 44/2002 vp, s. 199–200; Tapio Lappi-Seppälä, Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet, s. 97–158 teoksessa Tapio Lappi-Seppälä – Kaarlo Hakamies – Dan Helenius – Pekka Koskinen – Martti Majanen – Sakari Melander – Kimmo Nuotio – Ari-Matti Nuutila – Timo Ojala – Ilkka Rautio, Rikosoikeus. Oikeuden perusteokset. 4., muuttamaton painos. Sanoma Pro Oy 2013, s. 141; Lappi-Seppälä 2000, s. 359–360. Lieventämisperusteiden kumuloidumisesta on käyty samantyyppistä keskustelua, ks. esim. Jussi Tapani – Matti Tolvanen, Rikosoikeus – Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Alma Talent Oy 2016, s. 98–99.

⁴³ HE 44/2002 vp, s. 199.

⁴⁴ Inkeri Anttila, Rikosseuraamusten kumulatiivisuuden oikeussosiologista tarkastelua. Lakimies 6/1964, s. 671–679, 678.

⁴⁵ HE 262/2004 vp, s. 51–52.

töönpanoharkinnassa.⁴⁶ Aiemmasta vankeusrangaistuksesta suorittamatta jääneen jäännösrangaistuksen määrääminen täytäntöön pantavaksi on aina seurausta ehdonalaisten vapauden koeajalla tehdystä rikoksen uusimisesta, joka on voitu ottaa huomioon samassa asiassa rangaistuksen koventamisperusteena tai päätettäessä vankeuslajista (ehdollinen vai ehdoton). Rikoksen uusiminen on niin ikään rikoslain 2 c luvun 11 §:n mukaiseen yhdistelmä-rangaistukseen tuomitsemisen edellytys saman pykälän 2 momentin 2 kohdan nojalla.

Esimerkiksi asiassa *KKO 2020:20* oli kysymys siitä, onko rikosoikeuden johtavien periaatteiden mukaan samassa asiassa soveltaa tekijän aikaisempaa rikollisuutta koskevaa koventamisperustetta, määrätä jäännösrangaistus täytäntöön pantavaksi ja määrätä tuomittu suorittamaan koko rangaistus-aika vankeudessa. Rikoksen uusimisen huomioimista tällä tavoin useassa osaratkaisussa rangaistusta koventavana seikkana ei pidetty kohtuuttomana.⁴⁷ Korkein oikeus ei muulloinkaan ole lieventänyt rangaistusta tällaisen sanktiokumulaation perusteella. Kuten oikeuskirjallisuudessa on havaittu, rangaistusjärjestelmään sisältyy tietynlaista ankarien elementtien kumulatiivista vaikutusta, eli muun muassa rikoksen uusimiselle on joissakin tapauksissa tarkoituskin antaa merkitystä useammassa kuin yhdessä rangaistuksen määräämisen osaratkaisussa.⁴⁸ Vaikka lainsäätäjä on selvästi pitänyt aiempaa rikollisuutta tärkeänä näkökohtana, on tosin silti muistettava, että rangaistuksen on oltava oikeudenmukaisessa suhteessa sillä kertaa syyksi luettuihin rikoksiin ennemminkin kuin rikoksiin, joista on jo aiemmissa tuomioissa määrätty rangaistus.

Keskustelua uusimisen kaksinkertaisesta huomioon ottamisesta voitaisiin yhtä hyvin tai oikeastaan paremmin käydä kaksinkertaisen kvalifioinnin otsakkeen alla, koska kysymyshän noissa tilanteissa on rikosoikeudellisen seuraamuskokonaisuuden mahdollisesta muodostumisesta liian ankaraksi sen johdosta, että sama seikka – rikoksen uusiminen – otetaan huomioon useassa eri osaratkaisussa. Sanktiokumulaation käsite voitaisiin varata tarkoittamaan rikoksesta sen tekijälle aiheutuneiden kielteisten ei-rangaistuksellisten seurausten kasautumista yhteen rangaistus-seuraamusten kanssa.

Myös ehdollinen vankeus määrätään täytäntöön pantavaksi rikoslain 2 b luvun 5 §:n nojalla nimenomaan rikoksen uusimisen vuoksi. Säännös on pitkälti yhtenevä jäännösrangaistuksen täytäntöönpanoa koskevan lainkohdan kanssa. Kaksinkertainen kvalifiointi ja aikaisemman rikollisuuden moninkertainen huomioon ottaminen liittyvät siis tähänkin osaratkaisuun. Lappi-Seppälä on katsonut, että tekijän aikaisempaa rikollisuutta koskevan koventamisperusteen soveltamista tulisi välttää silloin, kun ehdollisia rangaistuksia määrätään täytäntöön pantavaksi, koska seuraamusjärjestelmän kankeus aiheuttaa tuossa tilanteessa muutoinkin tarpeettoman jyrkkiä hyppäyksiä.⁴⁹ Tämä suositus on jossakin määrin tehnyt tehtävänsä, koska nykyisin on mahdollisuus määrätä ehdollinen vankeus täytäntöön pantavaksi vain osaksi, eli järjestelmä on sillä tapaa joustavampi kuin Lappi-Seppälän tutkimuksen aikana. Myös jäännösrangaistus voidaan määrätä täytäntöön pantavaksi joko kokonaan tai osittain. Tässä valossa koventamisperusteen soveltaminen ei liene nykyään liian ankaraa silloinkaan, kun ehdollinen vankeus samassa tuomioissa määrätään (osaksi) täytäntöön pantavaksi.

Itse asiassa olisi rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän tavoitteiden vastaista mieltää täytäntöönpanomääräys esteeksi aikaisempaa rikollisuutta koskevan koventamisperusteen soveltamiselle. On muistettava, että jäännösrangaistuksen ja ehdollisen vankeuden täytäntöönpanossa ei ole kysymys uudesta seuraamuksesta vaan vanhan seuraamuksen tai aiemmin saadun varoituksen realisoitumisesta tavalla, joka on seuraamusjärjestelmän ominaisuus eikä toimintahäiriö.⁵⁰ Sekä ehdollinen van-

⁴⁶ HE 262/2004 vp, s. 52.

⁴⁷ KKO 2020:20, kohta 23; samoin KKO 2008:72, kohta 14.

⁴⁸ Pekka Viljanen, Yhteisen rangaistuksen käyttöala laajenee – valitettavasti, s. 495–508 teoksessa Petri Jääskeläinen – Pekka Koskinen – Martti Majanen (toim.), Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII. Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu. Suomalainen lakimiesyhdistys 2006, s. 507; Matikkala 2021, s. 263.

⁴⁹ Lappi-Seppälä 1987, s. 474.

⁵⁰ Viljanen 2006, s. 507: ”Systeemiin nimenomaan kuuluu, että koeaikana tehdystä rikoksesta voi aiheutua ankaraakin kokonaisseuraamus. En siis puhuisi niinkään sanktiokumulaatiosta kuin myönnetyn edun menettämisestä tilanteissa, jossa tuomittu ei ole noudattanut niitä ehtoja, jotka hänelle etua myöntäessä asetettiin.”

keusrangaistus että jäännösrangaistus on tarkoitettu uhaksi, jonka toteutumiseen tuomitun pitää voida luottaa, jos hän ei lopeta rikosten tekemistä. Koventamisperusteen soveltaminen taas riippuu tuomitun aikaisemmasta rikollisuudesta ja sen suhteesta uuteen rikokseen, eikä siitä, onko edellinen rangaistus suoritettu kokonaan vai onko osa siitä kenties vielä kärsimättä.

6 KOLMIN- JA NELINKERTAISTA KVALIFIOINTIA

Veropetosrikoksen suunnitelmallisuus voidaan ottaa huomioon

- kvalifiointiperusteena rikoslain 29 luvun 2 §:n 2 kohdan mukaan,
- törkeyden kokonaisarvostelussa,
- rangaistuksen koventamisperusteena ja mittaamisperusteena.

Kysymys on siten enimmäkseen noin kolminkertaisesta kvalifioimisesta. Käsitykseni mukaan on teoriassa sallittua, että rangaistus myös aidosti kovenee samasta syystä kaikissa näissä päätöksenteon vaiheissa, jos teon suunnitelmallisuus on poikkeuksellisen perinpohjaista. On huomattava, että jo pelkästään kyseessä oleva kvalifiointiperuste edellyttää rangaistussäännöksen sanamuodon mukaan erityistä suunnitelmallisuutta; suunnitelmallisuuden pitää olla erityisen suunnitelmallisuuden luokasakin tyypillistä moitittavampaa, jotta yksistään sen perusteella voitaisiin katsoa veropetos myös kokonaisuutena arvostellen törkeäksi.⁵¹ Jotta vielä koventamisperusteen soveltamisedellytykset täytyisivät siitä huolimatta, että rikos on myös arvosteltu törkeäksi juuri suunnitelmallisuuden perusteella, veropetoksen suunnittelu on täytynyt tehdä harvinaisen ammattimaisella, organisoidulla tai muulla sellaisella tavalla.⁵²

Jos rikoskokonaisuuteen kuuluvia rikoksia on useita, suunnitelmallisuus voi lisäksi koventaa yhteistä rangaistusta rikosten keskinäisen yhteyden arvioimisessa huomioon otettavana seikkana rikoslain 7 luvun 5 §:n nojalla.⁵³ Tässä veropetosesimerkissä, kun koventamisperustettakin sovelletaan, suunnitelmallisuus tulee tosin niin tyhjentävästi huomioon otetuksi yksittäisten rikosten moitittavuusarvioinnissa, että lisäksi yhteisen rangaistuksen korottaminen samasta syystä tuskin voi olla perusteltua.⁵⁴

Jos pian yhdistelmärangaistukseen kuuluvan vankeusajan jälkeen tekee vakavan rikoksen, tekijän aikaisempi rikollisuus saatetaan ottaa huomioon seuraavien rikoslain kohtien nojalla:

- 2 c luvun 12 § (yhdistelmärangaistus koventamisperusteena),
- 2 c luvun 11 §:n 2 momentin 2 kohta (yhdistelmärangaistuksen aikaisempaa rikollisuutta koskeva edellytys),
- 6 luvun 5 §:n 1 momentin 5 kohta (koventamisperuste) ja
- 6 luvun 9 §:n 1 momentti (vankeuslajin valinta).

Kvalifiointi näyttäisi olevan vielä moninkertaisempaa kuin suunnitelmallisuutta koskevassa esimerkissä, paitsi että käytännössä kaikkia näitä lainkohtia ei jouduta soveltamaan samassa asiassa syistä,

⁵¹ Käytännön elämässä lienee yleensä, että huomattavan taloudellisen hyödyn tavoittelua koskeva kvalifiointiperustekin soveltuu harvinaisen pitkälle suunniteltuihin tapauksiin eikä törkeyden kokonaisarvostelusta siksi tule kiperää kysymystä.

⁵² KKO 2017:41, kohdat 26–31.

⁵³ Saarinen 2021, s. 5–6.

⁵⁴ Ks. myös KKO 2017:41, kohta 23. Tässä asiassa rikoskokonaisuuden suunnitelmallisuus otettiin huomioon yhteisen rangaistuksen mittaamisessa, mutta se ei kuitenkaan loppujen lopuksi korottanut sitä tavanomaisesti. Myöskään suunnitelmallisuutta koskevaa koventamisperustetta ei asiassa ollut päädytty soveltamaan.

jotka eivät liity kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltoon. Rikoslain 2 c luvun 12 §:ssä säädetyn ehdon täyttyminen näet järkevässä katsannossa syrjäyttää 6 luvun 5 §:n 1 momentin 5 kohdassa säädetyn ”tavallisen” koventamisperusteen. Rikoslain 6 luvun 9 §:n 1 momentin soveltamiseen taas ei sisälly tuomioistuimen harkintaa, kun se tuomitsee yli kahden vuoden vankeusrangaistuksen.

Periaatteessa aikaisempi rikollisuus voidaan ottaa huomioon myös rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteen nojalla, jos katsotaan, että rikoksen uusiminen on tekijän syyllisyyttä korottava seikka.⁵⁵ Koska kuitenkin aikaisemman rikollisuuden vaikutuksista rangaistusankaruuteen on nimenomaisesti huolehdittu edellä mainituilla lainkohdilla, selkeämpi lähtökohta on, että uusiminen vaikuttaa rangaistuksen mittaamiseen ainoastaan koventamisperusteen soveltamisen kautta.

Toinen uusimisesimerkki koskee rikoksenteikijää, joka ei ole aiemmin joutunut suorittamaan yhdistelmä-rangaistusta. Hänen tapauksessaan rikoksen uusiminen saatetaan ottaa huomioon *paitsi* mahdollisessa yhdistelmä-rangaistuksen määrämisharkinnassa, koventamisperusteena *ja* vankeuslajin valintakriteerinä *myös* seuraavien lainkohtien nojalla:

- 2 b luvun 5 § (ehdollisen vankeuden määrääminen täytäntöön pantavaksi) tai
- 2 c luvun 14 § (jäännösrangaistuksen määrääminen täytäntöön pantavaksi).

Aikaisempia rangaistuksia koskevat täytäntöönpanomääräyksetkin johtuvat nimittäin aina rikoksen uusimisesta. Täytäntöönpanomääräyksistä huolimatta uutta rikosta voidaan yleensä uusimisen perusteella kohdella ankarasti ilman, että lopputulos on sanktiokumulaation kiellon tai kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon vastainen. Reunaehtona on yhteisen rangaistuksen suhteellisuus, mikä ei sellaisenaan ole vielä paljon täsmällisempi ohje kuin olisi se, että oikeudenmukainen sanktiokumulaatio on sallittua ja epäoikeudenmukainen sanktiokumulaatio kiellettyä. Jääkin pitkälti tuomioistuinten yksittäistapauksellisen harkinnan varaan, missä kohtaa tämäntyyppisestä sanktiokumulaatiosta tulee kiellettyä, sillä sanktiokumulaation kieltä konkretisoivia ennakkoratkaisuja ei ole annettu eikä sanktiokumulaatiota ole käsitelty ylipäänsä missään oikeuslähteissä syvällisesti. Rangaistusseuraamusta on toki hyödyllistä verrata vastaavanlaisissa tapauksissa tuomittuihin rangaistusseuraamuksiin, mutta tarkasti ottaen vastaavanlaisiin tapauksiin vertaaminen edistää rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä eikä niinkään rangaistuksen (kardinaalista) suhteellisuutta.

7 KAKSINKERTAINEN KVALIFIOINTI RANGAISTUSSEURAAMUKSEN PERUSTELUISSA

Oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 24 luvun 4 §:n ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 11 luvun 4 §:n 2 momentissa on säädetty tuomioistuimen perusteluvollisuudesta. Perusteluista on ilmeistä, mihin seikkoihin ja oikeudelliseen päättelyyn ratkaisu perustuu. Perusteluvollisuus koskee nykyaikana itsestään selvästi myös rangaistusseuraamusta.⁵⁶ Kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltoonkin on siis aiheellista viitata perusteluissa silloin, kun kieltä on merkityksellisesti vaikuttanut lopputulokseen tulkinnanvaraisemmalla tavalla kuin rasistista motiivia ja syrjintää koskevassa perustapauksessa.⁵⁷ Termiä ”kaksinkertainen kvalifiointi” ei ole tietysti tällöinkään välttämätöntä käyttää.

Silloin kun sama seikka vaikuttaa useaan eri rikostuomion osaratkaisuun, ratkaisijoiden on paikallaan tiedostaa asia niin, että se (asian tiedostaminen) myös näkyy tavalla tai toisella tuomion perusteluista. Jos vaikkapa teon raakuus otetaan huomioon ensin kvalifiointiperusteena ja sen jälkeen mittaamisperusteena, rangaistusseuraamuksen perusteluissa on ainakin rajatapauksissa hyödyllistä mainita, että teon poikkeuksellinen raakuus oikeuttaa sen huomioon ottamisen törkeysarvostelun lisäksi rangaistus-

⁵⁵ HE 44/2002 vp, s. 193; vrt. Lappi-Seppälä 1987, s. 474 ja 645–646.

⁵⁶ Ks. kuitenkin Kempainen 2021, erit. s. 180–182.

⁵⁷ Ks. Virolainen – Martikainen 2010, s. 382 ja 504; Mika Huovila Rikostuomion perusteleminen ja oikeudenkäynnin nopeusvaatimus. Lakimies 2/2006, s. 236–243, 242.

tuksen mittaamisessa. Toisesta näkökulmasta voi olla tarpeellista ilmaista, että kahteen kertaan huomioon otettu seikka on vaikuttanut rangaistuksen mittaamiseen vain maltillisesti, koska se on ankaroitannut rangaistusta jo aiemman osaratkaisun kautta. Esimerkiksi sopii sellainen käytännössä toistuvasti ilmaantuva tilanne, että rikoskokonaisuudesta ilmenevä suunnitelmallisuus vaikuttaa yhteistä rangaistusta koventavasti vain vähäisessä määrin, koska kokonaisuuteen kuuluvien yksittäisten rikosten suunnitelmallisuus on jo vaikuttanut arvioon niiden vakavuudesta. Tällä tavoin asianosaisille ei voi jäädä tuomiosta käsitystä, että tuomioistuin ei ole piitannut kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellosta, ja näin vältytään myös tähän perustuvalta vastaajan valitukselta.

Rangaistusseuraamuksen perustelujen, niin kuin ylipäänsäkin tuomion perustelujen, painotukset riippuvat joka tapauksessa merkittävästi oikeudenkäynnin aikana esitetyistä vaatimuksista ja käydyistä keskusteluista. Asianosaisten seuraamuskeskustelussa esiin tuomiin näkökohtiin pitäisi ottaa kantaa suuntaan tai toiseen.⁵⁸ Jos tuomioistuin katsoo kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon estävän jonkin seuraamuskeskustelussa viitattun seikan huomioon ottamisen rangaistuksen mittaamisessa, tämänsäältäöinen kannanotto tulee esittää perusteluissa. Milloin taas sellaiseen seikkaan ei ole viitattu seuraamuskeskustelussa, sitä ei välttämättä tarvitse nostaa esiin perusteluissakaan. Tuomion lopputulokseen vaikuttamattomia seikkoja sentään on ääretön määrä, eikä niiden luetteleminen ole mahdollista tai tavoiteltavaa.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Kaksinkertaisen kvalifioinnin kiello kuuluu oikeusjärjestyksemme lain esitöiden, oikeuskäytännön ja oikeuskirjallisuuden niukkasanaisten kannanottojen perusteella. Kaksinkertaisen kvalifioinnin kiello suojaa tuomittua suhteettomalta rangaistukselta, ja sitä kautta kiellolla on normipohja rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen ilmaisevassa rikoslain 6 luvun 4 §:ssä.

Kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon tarkoituksena on ehkäistä yksittäistä seikkaa, niin kuin erityisen suunnitelmallista rikoksen tekemistä, tulemasta huomioon otetuksi useassa rikostuomion osaratkaisussa sillä tavoin, että rangaistusseuraamuksesta kehkeytyy liian ankara ja siten suhteellisuusperiaatteen vastainen. Rangaistuksen lieventäminen kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon perusteella estää suhteettoman ankaria rangaistusseuraamuksia näissä tapauksissa. Kaksinkertaisen kvalifioinnin käsite kattaa siten myös jäännösrangaistuksen ja ehdollisen vankeuden täytäntöönpanoa koskevat tilanteet, joiden yhteydessä on tavattu puhua sanktiokumulaatiosta: näissä tapauksissa useassa eri osaratkaisussa huomioon otettava seikka on tekijän aikaisempi rikollisuus. Pidän siis perusteltuna keskustella kaksinkertaisen kvalifioinnin yhteydessä myös aikaisemman rikollisuuden moninkertaisesta huomiomisesta, vaikka sanktiokumulaatio lukeutuukin kohtuullistamisperusteisiin. Käytettiinpä kumpaa termiä hyvänsä, kokonaisseuraamuksen muodostumista suhteettomaksi voidaan tehokkaasti välttää määräämällä jäännösrangaistus tai ehdollinen vankeus tarvittaessa vain osaksi täytäntöön pantavaksi.

Dikotomialuonteisten tunnusmerkkien huomioon ottaminen rangaistuksen mittaamisessa on oikeusäännöllä kielletty. Muissa tilanteissa kaksinkertaisen kvalifioinnin kiello vaikuttaa oikeusperiaatteenä: sama moitearviota korottava seikka saadaan ottaa huomioon useassa osaratkaisussa, jos ja vain jos kyseinen seikka toteutuu tavallista voimaperäisemmin ja tuomittava rangaistusseuraamus on joka tapauksessa rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen mukainen. Tällöin ”kiello” tai oikeammin

⁵⁸ Mika Huovila, Perustelemisen peukalosäännöt. Lakimies 5/2004, s. 791–815, 807–808. Lisäksi on huomattava, että vaikka oikeudenkäynnin aikana käydyin keskustelun voikin odottaa vaikuttavan tuomion perustelujen painotuksiin tai laajuuteen, se ei voi silti korvata perustelemista. Rangaistuksen määräämistä ohjaa virallisperiaate, joten myös niihin olennaisiin seikkoihin, joista osapuolet ovat yksimielisiä, on tarpeellista ottaa kantaa. Samoin jo seuraamuskeskustelussa kenties selväksi tullut keskeinen normiperustelu pitäisi vähintään lyhyesti kertoa tuomion julistamisen yhteydessä tai kansliatuomion perusteluissa. Kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellosta tosin ei oman kokemukseni mukaan erityisesti keskustella rikosoikeudenkäynneissä.

kaksinkertaisen kvalifioinnin välttämisen periaate ei ole täysin tarkkarajainen, mikä on osa oikeusperiaatteiden luonnetta.

Yhtenäisrangaistusjärjestelmään kuuluu, että vaikka rangaistusseuraamuksesta päättäminen jakautuu useisiin osaratkaisuihin, on lopuksi varmistuttava siitä, että rangaistusseuraamus on oikeudenmukaisessa suhteessa rikokseen tai rikosten kokonaisuuteen. Tuomioistuimen on kyettävä siihen niissäkin rikosasioissa, joita koskevaa rangaistuskäytäntöä ei vielä ole tai rangaistuskäytäntö itsessään on muodostunut epäsuhtaiseksi rikostyyppin vakavuuteen nähden. Rangaistuskäytännön uusintamiseen oppinut tekoäly ei moiseen pystyisi, mutta ihminen jotenkin kykenee siihen samantyyppisesti kuin ihminen osaa todistusharkinnassa päättää, onko hän vakuuttunut näyttökynnyksen ylittymisestä. Kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö toimii yhtenä suhteellisuusperiaatetta konkretisoivana linssinä, jonka läpi eri osaratkaisujen lopputuloksena määritetty rangaistusseuraamus tarkistetaan.

Erityisesti silloin kun oikeuskäytäntöä on niukasti käytettävissä, ratkaisija voisi eräänä keinona verrat eri osaratkaisujen jälkeen muodostumassa olevaa seuraamusta rikoksen uusimisen tapauksessa siihen, joka teosta *ceteris paribus* tuomittaisiin ensikertaiselle rikoksentehtäjälle. Ainakin jos rangaistusankaruus on poikkeamassa hypoteettisesta ensikertalaisen rangaistuksesta massiivisesti sen johdosta, että aikaisempi rikos on usean osaratkaisun kautta ollut ankaroittamassa lopputulosta, rangaistusseuraamuksesta on tulossa kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon vastainen. Perustelen tätä sillä, että tuollaisessa tilanteessa tuomioistuin on mitoittamassa rangaistusta tekijän rikohistorian tai syyllisyyden mukaiseksi ja liiaksi irtautumassa rikoksen vahingollisuudesta ja vaarallisuudesta. Tällöin kaksinkertainen kvalifiointi tulee ottaa mittaamisessa huomioon rangaistusta lieventävänä seikkana, viimeistään yhteisen rangaistuksen mittaamisen vaiheessa. Esimerkiksi suunnitelmallisuus tosin yleensä päätellään teonpiirteistä sillä tavoin, että samanlaisen ajatusleikin toteuttaminen on vaikeampaa.

Edellä on käsitelty kattavuuden nimissä joitakin suhteellisen selviä kaksinkertaisen kvalifioinnin tilanteita mutta myös tulkinnanvaraisia tilanteita, jotka asettavat vaatimuksia tuomion perustelemiselle. Silloin kun kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö otetaan näissä tulkinnanvaraisissa yhteyksissä tavalla tai toisella huomioon rangaistuksen määräämisessä, se tulee huomioida myös rangaistuksen määräämisen perustelemisessä. Varsinkin jos kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö on oikeusperiaatteena rajoittanut jonkin mittaamisperusteen vaikutusta rangaistukseen, asian pitäisi ilmetä rangaistusseuraamuksen perusteluista. Tällainen vaikutus ehdottomasti ei ole niin hyvin tunnettu, että se olisi ilman nimenomaista mainintaa selvä asia edes tuomion valistuneille lukijoille, puhumattakaan muista lukijoista. Tapauskohtaisesti voi olla tarpeen myös muun muassa perustella, miksi sama seikka on voinut ankaroittaa rangaistusseuraamusta usean osaratkaisun kautta eli miksi kaksinkertainen kvalifiointi on ollut asiassa sallittua.